

Slovenski gozdovi za trajnostno, na naravi in skupnosti temelječe gospodarstvo in družbo

S prispevki o »južnem« pristopu integralnega zelenega razvoja povezujemo naravo in skupnost. Gozd je naš največji naravni vir in z gozdom povezane dejavnosti imajo tradicionalno velik gospodarski pomen in širšo družbeno vlogo, najdemo tudi odlične primere skupnostnega upravljanja s tem naravnim virom. Zato ima gozd posebno mesto v razmisleku o trajnostnem razvoju Slovenije. Zgodba o oživiljeni tradiciji uporabe gorskega lesa je uvod v strokovno obravnavo te tematike.

Avtorji:

Poglavje Zgodba o solčavskem gorskem lesu: Marko Slapnik

Poglavje Trajnostno upravljanje z gozdom v slovenskih deželah, nekoč in danes: Jernej Stritih

Spremno besedilo: Darja Piciga

Dr. Darja Piciga

Zgodba o solčavskem gorskem lesu

Turistično območje **Logarska dolina – Solčavsko** je mednarodno priznan zgled trajnostnega razvoja. Pri njihovi integralni zeleni poti pomembno vlogo igra dobaviteljska veriga, ki temelji na solčavskem gorskem lesu, z dejavnostmi, kot so: gozdarstvo in z lesom povezane obrti, medsebojni odnosi v skupnosti in z naravo, upoštevanje naravne in kulturne dediščine, ter izobraževanje in sodelovanje s strokovnjaki, pa tudi uspešno pridobivanje raznolikih finančnih virov.

Zakaj si gorski les zasluži posebno obravnavo? To je les, ki raste nad 1000 metri, v precej ostrejših naravnih razmerah kakor les iz nižin. Drevesa rastejo počasneje, a enakomerno, zato imajo večinoma gosto in enakomerno rast. Les jedrovine takšnega drevesa je kakovosten, trpežen. Tudi če so izdelki postavljeni na prostem, dosega les dolgo trajnost, še posebej velja to za macesen.

V zadnjih dveh desetletjih 20. stoletja so se domačini Solčavskega zavedli, da so tako gorski les njihovega območja kot izdelki iz njega dosegali prenizko ceno v primerjavi z manj kakovostnim lesom iz nižin. Želeli so dvigniti ugled in vrednost solčavskega gorskega lesa. Najprej so leta 2003 v lokalni skupnosti izvedli študijski krožek (ŠK)¹, s katerim so zastavili iskanje rešitev. S pogovori, predavanji in različnimi aktivnostmi so spodbudili povezovanje različnih interesnih skupin (kmetje, gozdarji, arhitekt, tesarji, mizarji itd.) s skupnim interesom povečati vrednost gorskega lesa in izdelkov iz njega. Nadaljevanje študijskega krožka je bil projekt Solčavski gorski les², podprt z Evropskimi sredstvi (s finančno pomočjo programa za razvoj podeželja Leader), izveden v letih 2009 in 2010.

¹ Delo tega študijskega krožka je Marko Slapnik predstavil v knjižici Študijski krožki kot prispevek k razvoju lokalne skupnosti, str. 82 – 85 (dostopna prek:

https://sk.acs.si/sites/sk.acs.si/files/studijski_krozki_kot_prispevek_k_razvoju_lokalne_skupnosti.pdf)

² Kratka predstavitev projekta na: <https://www.savinja.si/solcavski-gorski-les/>.

Slika zgoraj: Pretežno macesnov gozd, planota na Solčavskem

Slika desno: Zimska sečnja - za kakovost lesa je pomembno, kdaj je posekan in kako je spravljen.

V okviru projekta Solčavski gorski les so izvedli strokovno študijo o gorskem lesu, predavanja in delavnice za širšo ciljno skupino ter promovirali izdelke iz solčavskega gorskega lesa. Vzporedno s kasnejšim študijskim krožkom je tekel tudi projekt Turistična infrastruktura Solčavsko, v katerem so na terenu že vgradili les, posekan v okviru študijskega krožka. To je služilo kot odlična praktična aplikacija izdelkov iz solčavskega gorskega lesa na javnih površinah v Solčavi (kot so igrala na otroškem igrišču ob šoli, klopi, mize, ograje, mostovi in pohodne površine ob pešpoteh). S pomočjo projekta so torej povezali znanje strokovnjakov in izkušnje domačinov z gorskim lesom ter pokazali njegovo praktično uporabnost. S tem so spodbudili inovativnost domačinov za predelavo gorskega lesa.

Marko Slapnik³

V Sloveniji najdemo še številne druge zgledne trajnostnega upravljanja gozdov v sodelovanju skupnosti, pa tudi odlične primere lesarske obrti in industrije, tako tradicionalne kot sodobne. O njih več v prihodnjih nadaljevanjih, tokrat le kratek izbor:

- **Agrarne skupnosti** v Sloveniji so tradicija odgovornega skupn(ostn)ega upravljanja z naravnimi viri, kot so skupni pašniki in gozdovi.
- Kozolci izkazujejo izjemen čut za uporabo naravnih gradiv in mojstrstvo tesarske tradicije. **Dežela kozolcev** v občini Šentrupert je prvi muzej na prostem s kozolci.
- V vasici Velika Preska v hribih nad Litijo **Mizarstvo Kos** razvija svojo posebno zgodbo pod geslom »V senci dreves«.
- Ogrevanje na lesno biomaso ima v Sloveniji dolgo tradicijo, sodobne rešitve so energetske učinkovite in okolju prijazne. Najboljši primeri **daljinskega ogrevanja (DOLB) in kogeneracije (SPTE)** na lokalni ravni so tiste občine, ki so uspele povezati lokalne gozdne vire, javne ustanove in gospodinjstva v krožno gospodarstvo.
- Podjetje **M Sora**: v Poljanski dolini je odločitev za les in za najbolj napredne tehnologije za njegovo obdelavo pripeljala majhno kmetijsko zadrugo iz leta 1948 do današnje uvrstitve med najboljše svetovne proizvajalce lesenih oken.
- V Izoli deluje **InnoRenew CoE**, Center odličnosti za raziskave in inovacije na področju obnovljivih materialov in zdravega bivanjskega okolja. Njegovo poslanstvo je pridobiti nova znanja s področja na naravi temelječih rešitev, zlasti z uporabo lesa, ki spodbujajo in pospešujejo sprejemanje regenerativne trajnosti.

Dr. Darja Piciga

³ Marko Slapnik je bil v letih 2010 - 2015 direktor Centra Rinka, zavoda za turizem in trajnostni razvoj Solčavskega in je aktivno sodeloval pri vseh naštetih projektih.

Trajnostno upravljanje z gozdom v slovenskih deželah, nekoč in danes⁴

V Evropski uniji veljajo gozdovi za dragocene raznolike in večnamenske ekosisteme. Njihov obseg se znatno razlikuje od ene države članice do druge: medtem ko na Finskem, Švedskem in v Sloveniji gozdovi pokrivajo okrog 60% površine, je ta delež na Nizozemskem ali na Irskem le okrog 11%. Gozdovi zagotavljajo številne ekosistemske storitve, so naravni vir, ki predvsem zagotavlja les in s tem tudi delovna mesta, nudijo različne druge surovine in tudi hrano, omogočajo storitve kot so turizem, lov in rekreacija, imajo tudi kulturni pomen.

Sliki: Gozdovi na Slovenskem: - Pokljuški gozd (levo, foto: Aleš Zdešar, <https://www.slovenia.info>)

- Medved v gozdu (desno, foto: Christine Sonvilla, <https://www.slovenia.info>)

Tudi slovenski družbi nudijo gozdovi številne ekosistemske storitve, vključno s proizvodnjo lesa, lesnih proizvodov, ohranjanja narave in rekreacije. Večina gozdov je v zasebni lasti, vendar so dostopni vsem za namene rekreacije in nabiranja gozdnih sadežev. Javna gozdarska služba enotno skrbi za trajnost državnih in zasebnih gozdov. Letno se poseka približno dve tretjini letnega prirastka lesa (dobrih pet milijonov kubičnih metrov). Populacije divjih živali so stabilne ali naraščajo. Lastniki gozdov in širša javnost dajejo visoko vrednost ohranjanju in naravnosti gozdov.

*Slika: Jesenske družinske aktivnosti
(foto: Matjaž Očko, <https://www.slovenia.info>)*

⁴ Jernej Stritih, avtor tega poglavja, je mednarodno uveljavljen strokovnjak za trajnostni razvoj, še posebej za gozdarstvo in varstvo okolja.

Slika: Žled februarja 2014 (Zavod za gozdove, foto: Tonček Jerič)
https://www.gov.si/assets/organi-v-sestavi/URSZR/Datoteke/Ocene-tveganja-za-nesrece/ocena_tveganja_zled_2016.pdf

V zadnjih dveh desetletjih pa se v slovenskih gozdovih močno čutijo učinki podnebnih sprememb. Žled v letu 2014, napadi lubadarja, ki sledijo poškodbam dreves zaradi žleđa in poletnim sušam, vse pogostejši vetrolomi in požari povzročajo izrazito povečane sanitarne sečnje. Med letoma 2010 in 2020 sta se tako lesna zaloga in prirastek v slovenskih gozdovih zmanjšala prvič po dolgih desetletjih rasti. Spreminja se tudi vrstna sestava gozdov.

O uspehu sonaravnega gozdarstva priča dejstvo, da se je površina slovenskih gozdov od začetka vodenja evidence skoraj podvojila (s 36% leta 1875 na 61,8% v letu 2025, po Evropskem poročilu od stanju gozdov), količina lesa pa je v povprečju dosegla več kot 300 kubičnih metrov na hektar⁵. Najnižja točka gozdov v Sloveniji je bila dosežena v 18. stoletju, ko so tako pritiski paše kot uporaba lesa za ogrevanje in za oglje v nastajajoči industriji ter uporaba lesa za gradnjo in ladjedelništvo skoraj pripeljali do izčrpanosti tega vira. Situacija se je poslabšala zaradi gorate topografije in bližine Sredozemlja, kjer je povpraševanje po lesu najvišje. Pomanjkanje lesa kot strateškega vira je spodbudilo razvoj prvih gospodarskih načrtov za gozdove na jugozahodu Slovenije in uvedbo gozdnih predpisov habsburške cesarice Marije Terezije.

Prvi poskusi obnove gozdov na takrat golem Krasu so se začeli po Napoleonovih vojnah, ko je Avstrija postala pomorska sila. Josef (Jožef) Ressel prvotno ni uspel s sajenjem hrasta v kraškem skalovju, vendar je eno generacijo kasneje Josefu Kollerju uspelo zasaditi in obdržati črni bor. To je vodilo do enega prvih projektov obnove gozdov na svetu, ki se je nadaljeval do leta 1914; rezultati teh prizadevanj so še vedno vidni in se ohranjajo v obalnih regijah Slovenije do danes. Projekt je bil podprt s posebnimi zakoni in programi financiranja cesarskih dežel Kranjske in Primorske. Prejel je Grand Prix na svetovni razstavi v Parizu leta 1901.

Slika: Pohodništvo po zelenem Krasu
 (foto: Jošt Gantar, <https://www.slovenia.info>)

Razumevanje ranljivosti kraškega ekosistema je bilo ključnega pomena za uvedbo gozdarstva s stalnim drevesnim pokrovom (tj. brez poseka na golo) na visokih kraških planotah južne Slovenije v drugi polovici 19. stoletja. Pri tem so vodilno vlogo odigrali veliki lastniki tik pred tem privatiziranih fevdalnih

⁵ Tudi po lesni zalogi na hektar je Slovenija danes med vodilnimi evropskimi državami (skupaj s Švico in Nemčijo).

gozdov, ki so zaposlovali vodilne gozdarske strokovnjake tistega časa. Uvedli so sistem gospodarjenja z mešanimi naravnimi gozdovi z naravnim pomlajevanjem in prebiralno sečnjo.

V istem obdobju so po revoluciji leta 1848 večino prej fevdalne zemlje v Sloveniji razdelili malim kmetom. Zasebna lastnina je povečala interes kmetov za dolgoročno vrednost gozdov v času, ko je les zaradi uvedbe železnic postal tržno blago in je reja ovac izgubila gospodarsko privlačnost zaradi globalne konkurence in selitve ljudi s podeželja v mesta za delo v hitro rastoči industriji. Gozdovi od tedaj veljajo za "banko kmetov", kar je povzročilo izjemno povečanje površin pod gozdom in lesne zaloge v gozdovih.

Na tej poti se je razvijalo tudi gozdarstvo kot poklic. Ko je novi jugoslovanski komunistični režim po letu 1945 poskušal financirati povojno okrevanje z obsežnim izsekavanjem gozdov, so bili gozdarji sposobni preobrniti te načrte tako, da so prepričali vlado v prepoved goloseka in uvedbo celovitega sistema načrtovanja gospodarjenja za vse gozdove v državi - vključno z gozdovi majhnih kmetij, ki nikoli niso bili nacionalizirani. Na Univerzi v Ljubljani je bila ustanovljena gozdarska šola, slovensko gozdarstvo pa je bilo globalno priznано kot eden od pionirjev sonaravnega gozdarstva. Profesor Dušan Mlinšek z Biotehniške fakultete, takrat vodilni v teoriji in praksi sonaravnega gozdarstva, pa je bil v 80. letih prejšnjega stoletja tudi predsednik Mednarodne zveze gozdarskih raziskovalnih organizacij (IUFRO).

Po letu 1990 je Slovenija uspela ohraniti celovito gospodarjenje z gozdovi v zasebnih in državnih gozdovih z uvedbo javne gozdarske službe (Zavod za gozdove), ki skrbi za javni interes v gozdovih. To pomeni istočasno zagotavljanje vseh funkcij gozdov – od prihodkov od lesa za lastnika, do ohranjanja biotske raznovrstnosti in zagotavljanja priložnosti za rekreacijo. Trenutno največji izziv predstavlja prilagajanje gozdov na učinke podnebnih sprememb in spremembe v gospodarskem pomenu različnih funkcij gozdov, ob naraščajočem pomenu ohranjanja biotske raznovrstnosti, skladiščenja ogljika in rekreacije. Visoka lesna zaloge in pestrost slovenskih gozdov predstavlja dobro izhodišče za te izzive, ne predstavljata pa garancije, da se stanje gozdov in zagotavljanje njihovih funkcij ne moreta resno poslabšati.

Danes Slovenija v Evropi in Svetu velja za zgled sonaravnega gozdarstva in javne gozdarske službe v podporo lastnikom gozdov. Leta 2023 sprejete evropske Smernice za »sonaravnejše« gospodarjenje z gozdovi⁶ v veliki meri temeljijo na slovenskem gozdarskem modelu in znanju. Vse bolj pogost je tudi prenos dobrih gozdarskih praks izven EU, še posebej na področje Balkana. Slovenija je tudi zgled za gozdarske reforme v Gruziji, o čemer priča Memorandum o soglasju med slovenskim Ministrstvom za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano ter gruzijskim Ministrstvom za varstvo okolja in kmetijstvo na področju trajnostnega gospodarjenja z gozdovi. V prenosu dobrih praks v okviru razvojnih projektov, ki jih podpira Slovenija sama pa tudi druge razvite države in mednarodne organizacije, sodelujejo tako gozdarske institucije kot slovenski gozdarski strokovnjaki.

Jernej Stritih

⁶ European Commission: Directorate-General for Environment, *Smernice o sonaravnejšem gospodarjenju z gozdovi*, Publications Office of the European Union, 2023, <https://data.europa.eu/doi/10.2779/812363>